

УДК [343.9 : 343.37] (477)

В.В. Костенко, ад'юнкт докторантури
та ад'юнктури ХНУВС, капітан міліції

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ ПРОТИДІЇ НЕЗАКОННОМУ ОБІГУ ПІДАКЦИЗНИХ ТОВАРІВ НА ЗАГАЛЬНОСОЦІАЛЬНОМУ РІВНІ

У даній статті автором розглянуті окремі аспекти протидії незаконному обігу підакцизних товарів на загальносоціальному рівні. Сформульовано пропозиції щодо напрямів протидії незаконному обігу підакцизних товарів та наведено дані, що підтверджують актуальність проблематики дослідження.

Ключові слова: загальносоціальний рівень, протидія, незаконний обіг, підакцизні товари.

В данной статье автором рассмотрены отдельные аспекты противодействия незаконному обороту подакцизных товаров на общесоциальном уровне. Сформулированы предложения относительно направлений противодействия незаконному обороту подакцизных товаров и приведены данные, подтверждающие актуальность проблематики исследования.

Ключевые слова: общесоциальный уровень, противодействие, незаконный оборот, подакцизные товары.

In this article the author presents some aspects of anti-trafficking excisable goods in general social level. These proposals for combating illicit trafficking of excisable goods and are some data that confirm the relevance of research issues.

Keywords: societal level, opposition, trafficking, excisable goods.

Постановка проблеми. Сучасний стан розвитку економіки України потребує удосконалення правових інституцій, якими нормативно забезпечується як оподаткування доходів суб'єктів господарювання, і зокрема, порядку стягнення акцизного податку, так і система заходів, спрямованих на протидію незаконному обігу підакцизних товарів. Про актуальність вказаної проблеми свідчить рівень тіньового обігу підакцизних товарів, що за наявного стану реалізації загальносоціальних заходів протидії цьому явищу не тільки не утримується на одному рівні, а ще й характеризується поступовим розширенням цього ринку.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження проблем протидії незаконного обігу підакцизних товарів знайшло своє відбиття в працях сучасних як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, а саме: В.В. Голіни, А.Ф. Зелінського, А.І. Долгової, В.С. Батиргарєєва, О.М. Литвинова, А.П. Закалюка, О.М. Готін, М.Н. Мінаєв, М. Шомін ін.

Метою даної статті є дослідження сучасних тенденцій протидії незаконному обігу підакцизних товарів на загальносоціальному рівні.

Виклад основного матеріалу. Одним з невід'ємних елементів усіх податкових систем країн світу є індивідуальний (нетоварний) акциз, який в Україні має своє втілення у функціонуванні такого податку як акцизний податок.

Акцизний збір був введений в Україні в 1992 р. і разом з ПДВ замінив податки з обороту і реалізації. Сучасне трактування акцизного податку визначає його як непрямий податок на окремі товари (продукцію), визначені законом як підакцизні, який включається до ціни товарів (продукції). Як і інші непрямі податки, акцизний збір в остаточному його виді збирається зі споживачів продукції, хоча сплачують його виробники підакцизних товарів або їх імпортери [1, с.-492].

Товари, які обкладаються акцизним збором носять назву підакцизних товарів.

Перелік оподаткованої акцизом продукції формується відповідно до визначених цілей, серед яких, окрім фіскальної, можна виділити такі:

- необхідність перерозподілу надвеликих доходів від виробництва і реалізації окремих видів продукції (наприклад, алкогольних напоїв, окремих видів мінеральної сировини тощо);

- необхідність обмеження виробництва і споживання «соціально небезпечних» товарів, використання яких може заподіяти шкоду здоров'ю людини і стану навколишнього середовища. У зв'язку з цим, традиційними підакцизними товарами виступають алкогольні напої і тютюнові вироби;

- необхідність перерозподілу доходів високооплачуваних верств населення шляхом встановлення акцизу на так звані «предмети розкоші», попит на які малоеластичний за ціною. У світовій практиці до цієї категорії традиційно відносять яхти, мотоцикли, легкові автомобілі, а також ювелірні вироби [2, с-478].

В сучасних умовах перелік підакцизної продукції, який сформований у вітчизняній податковій системі, в цілому, відповідає класичним принципам акцизного оподаткування, включаючи до себе:

- «соціально небезпечні товари»: усі види спиртової і алкогольної продукції, широкий асортимент тютюнових виробів (курильний тютюн, сигарети, цигарки тощо);

- «предмети розкоші» — мотоцикли та легкові автомобілі визначеної потужності двигуна;

- деякі види мінеральної сировини і продукти їх переробки (окремі види паливно-мастильних матеріалів).

Згідно чинного законодавства, в Україні підакцизними товарами визнаються:

- спирт етиловий та інші спиртові дистиляти,
- алкогольні напої, пиво;
- тютюнові вироби, тютюн та промислові замінники тютюну;
- нафтопродукти, скраплений газ;
- автомобілі легкові, кузови до них, причепи та напівпричепи, мотоцикли.

Перелік підакцизних товарів і ставки акцизного збору встановлюються Кабінетом Міністрів України [3, с-486].

Склад підакцизної продукції поряд з іншою складовою — податковою ставкою, визначає потенціал акцизу як фіскального інструменту. У цій ролі акциз виконує роль функції наповнення державного бюджету грошовими коштами, займаючи одне з важливих місць у системі державних податкових доходів. Особливе значення акциз, як фіскальний інструмент, має в країнах з перехідною економікою, для яких в цілому характерним є базування на непрямі податки через відсутність достатньої і стабільної бази для прямого оподаткування (через слабкий розвиток виробництва, низькі доходи населення тощо). Так, на сьогодні за рахунок акцизу формується близько п'ятої частини податкових доходів таких країн як Чехія, Угорщина, Польща.

Поряд з фіскальною функцією акциз, як і будь-який інший податок, має і регулююче значення. Регулююча функція акцизу проявляється у декількох напрямках, серед яких слід виділити:

- вплив на обсяги виробництва і споживання підакцизних товарів;

- вплив на структуру виробництва, стимулювання зростання його ефективності, підвищення якості виробленої продукції, покращення споживчих характеристик продукту;

- регулювання рентабельності виробництва підакцизних товарів.

Обмежуючий вплив акцизів на обсяги виробництва (і як наслідок — на обсяги споживання) застосовується, як правило, щодо «соціально небезпечних» товарів, основним серед яких є алкоголь. Механізм обмежувального регулювання за допомогою акцизу можна описати наступним чином. Вилучаючи у підприємства частину виручки, акциз негативно впливає на фінансовий результат діяльності підприємства, зменшуючи його зацікавленість у виробництві підакцизної продукції. Скорочення виробництва (а отже, і ринкової пропозиції) підакцизної продукції відповідно до теорії попиту і пропозиції стимулює зростання цін і при інших рівних умовах — падіння попиту. Однак ефективність даного напрямку регулюючого впливу акцизу суттєво залежить від того, наскільки ефективно здійснюється державний контроль за сферою обігу підакцизної продукції, наскільки міцні перешкоди для її проникнення на ринок без оподаткування акцизом [4].

Другий напрям регулюючого впливу акцизу — стимулювання зростання ефективності виробництва, підвищення якості виробленої продукції, покращення споживчих характеристик товарів — на практиці реалізується шляхом встановлення диференційованих ставок акцизу в середині товарних груп, а також за рахунок застосування фіксованих акцизних ставок. Оподатковуючи відносно більшим акцизом низькосортний товар, держава стимулює виробника переходити на виробництво більш якісної продукції.

Вплив через акциз на рентабельність виробництва окремих товарів дає змогу певним чином знизити інтерес виробників до входження у такі сфери бізнесу, як виробництво алкоголю, тютюну, видобуток мінеральної сировини. Ці виробництва об'єктивно володіють значною рентабельністю через низькі витрати і високу ринкову ціну готової продукції (а фактично — сировини). Акциз вилучає в бюджет частину понаднормативного прибутку, з однієї сторони, і перешкоджає «перегріву» економіки у даних виробничих сферах — з іншої.

Наявність акцизного податку пояснюється також можливістю, за допомогою диференціації ставок, регулювати рівень рентабельності підакцизних товарів і враховувати ті зміни, які відбуваються на споживчому ринку внаслідок введення нових чи підвищення існуючих ставок даного податку.

Таким чином, акцизний збір — непрямий податок, основою якого виступає диференційований підхід до оподаткування різних товарів та товарних груп. Тому його відносять до категорії специфічних акцизів.

Акцизний податок дозволяє через цінові механізми непрямо впливати на обсяги виробництва та реалізації окремих підакцизних товарів як на митній території України, так і в сфері зовнішньоекономічної діяльності.

Встановлення акцизного податку передбачає вирішення фінансових проблем держави за рахунок «понадзабезпечених» верств населення. Такий захід пом'якшує регресивність податків на споживання в цілому.

Вказане прямо або опосередковано визначає основні напрями протидії незаконному обігу підакцизних товарів. Як правило, визнаною диференціацією заходів протидії злочинності за ознакою цілеполяганням (або рівнем) є їх поділ на загальносоціальні, спеціально-кримінологічні та індивідуальні [5, с.-127]. В даній роботі ми розглянемо загальносоціальний рівень протидії злочинам пов'язаним з незаконним обігом підакцизних товарів.

Загальносоціальними заходами попередження визначають заходи, що забезпечують позитивний розвиток суспільства, усесторонній розвиток тих факторів суспільства

на різних рівнях його організації, що не спрямовані спеціально на усунення або нейтралізацію причин злочинності, але сприяють вирішенню цього завдання шляхом створення умов, що виключають або нейтралізують дію криміногенних факторів. Реалізація загальносоціальних заходів створює економічні, організаційні, політичні та інші умови для ефективного здійснення спеціально-кримінологічного попередження злочинності [6, с.-2].

Одним з напрямів загальносоціальної протидії незаконному обігу підакцизних товарів виступає нормативне регулювання цієї сфери. Основними нормативними документами, якими врегульовано сферу обігу підакцизних товарів слід визнати:

1) Податковий кодекс України (розділ 6 «Акцизний податок») [7].

2) Закон України Про внесення змін до декретів Кабінету Міністрів України «Про податок на добавлену вартість» та «Про акцизний збір» від 19.11.1993 р. № 3630-12 (встановлює поняття та основні елементи податку: платники, об'єкт, види ставок (адвалерна, специфічна, змішана), дата виникнення податкових зобов'язань тощо [8].

3) Закон України «Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів» від 19.12.1995 року №481 (регулює питання виробництва, експорту, імпорту, оптової і роздрібною торгівлі спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів, а саме: маркування, організація виробництва, порядок видачі, призупинення, анулювання ліцензій на виробництво, імпорт, експорт, оптову та роздрібну торгівлю вказаних підакцизних товарів) [9].

4. Постанова Верховної Ради України Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про ставки акцизного збору на тютюнові вироби» від 18.03.2009 № 1143-6 [10].

5. Лист від Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності до Міністерства економіки та європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України, Міністерства аграрної політики України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України, Щодо застосування окремих норм Закону України «Про ставки акцизного збору на спирт етиловий та алкогольні напої» від 15.07.2003 № 06-10/591 [11].

Законодавче регулювання порядку визначення оподаткованої бази, встановлення суб'єкту, на який поширюється обов'язок по сплаті акцизного податку, механізм його обчислення й сплати, способи розподілу доходів по бюджетних рівнях — усе це різняться по групах підакцизних товарів. Із цими відмінностями пов'язані особливості криміногенної ситуації, яка склалася на ринку тих або інших товарів, способи здійснення податкових злочинів, труднощі боротьби з ними, організація ефективного податкового контролю.

Враховуючі вказані особливості, для проведення аналізу криміногенної ситуації представлений вище перелік підакцизних товарів поділяється на три основні групи: алкогольна продукція, у т.ч. пиво, тютюнова продукція, нафтопродукти.[12, с.-115]

Відповідно до положень постанови Верховної Ради України «Про перелік товарів (продукції), на які встановлюється акцизний збір» від 12.09.1996 №365/ 96-ВР, перелік підакцизних товарів визначається й обмежується переліком товарів (продукції), на які встановлюються ставки акцизного податку законами України. А саме: спирт, алкогольні напої, тютюнові вироби, пиво, нафтопродукти та транспортні засоби та кузови до них.

Наприклад, тютюнові вироби обкладаються додатковими податками з таких причин: погіршення здоров'я курців приводить до додаткових витрат на медичне обслуговування, що покривається за рахунок бюджету; погіршення здоров'я курців приводить до додаткових витрат з бюджету з оплати відпусток через хворобу.

Витрати бюджету на медичне обслуговування зростають, оскільки з кожним роком зростають обсяги споживання тютюнових виробів і, відповідно, рівень захворювання внаслідок їх споживання. Основними захворюваннями, які виникають внаслідок вживання тютюнових виробів є серцево-судинні захворювання, рак легенів та різного виду бронхіти. Вживання тютюну призводить до багатьох хвороб, включаючи онкологічні.

Слід вказати, що існують різні механізми загальносоціального запобігання злочинності. Забезпечення економічної безпеки та нормальне функціонування сфери господарської діяльності пов'язане з усуненням певних деформацій в економіці, подолання спаду виробництва та всіляке стимулювання його розвитку, підтримка галузей, що є основою для розширеного виробництва та забезпечення зайнятості населення. Це у свою чергу вимагає стимулювання капітальних вкладень, розробки та впровадження сучасних технологій, розробки та здійснення інноваційних програм збереження ресурсів тощо. Аналогічний антикриміногенний ефект мають заходи, спрямовані на забезпечення своєчасної виплати заробітної платні, пенсій тощо. Безумовно, очевидним є ефект від загальносоціальних заходів, спрямованих на підвищення прожиткового мінімуму.[13]

З метою протидії злочинам держава повинна налагодити та розвивати тісне співробітництво з політичними партіями та рухами, релігійними конфесіями, недержавними ЗМІ, сприяти відродженню як традиційних (суспільні пункти охорони громадського порядку) так і створенню нових структур профілактичної спрямованості (наприклад, об'єднання представників дрібного та середнього бізнесу з метою протидії фальсифікації продукції).

Щодо протидії незаконному обігу підакцизних товарів нами пропонуються наступні напрями діяльності:

а) розширення системи контролю над обсягами роздрібного продажу. Розробити й застосувати систему обліку роздрібною реалізації за допомогою нанесення на акцизних складах штрих кодів, інформацію з яких можна зчитувати портативними приладами, наявними в контролюючих торговлю податкових інспекторів. Такі зчитувальні пристрої необхідно встановити на касових апаратах у спеціалізованих відділах із продажу алкоголю в роздрібній торгівлі. Витрати по впровадженню цієї системи по всій країні будуть компенсовані зростанням легального виробництва;

б) з метою забезпечення своєчасності й повноти обміну інформацією між правоохоронними й контролюючими органами в сфері обігу тютюнових виробів, на законодавчому рівні слід розробити заходи щодо створення «інформаційно-криміналістичного банку даних» (ІКБД). Він повинен містити дані в суворо встановленому форматі (по регіонах) по автоматизованому обліку викрадених, втрачених акцизних марок, що й перебувають у незаконному обігу та використаних для маркування тютюнової продукції, а також єдиний зведений реєстр ліцензій;

в) посилити санкції організаціям, що виготовляють та реалізують фальсифіковані ГСМ, які будуть адекватні нанесеному споживачеві збитку;

г) увести обов'язкову сертифікацію гальмових рідин, рідин для системи охолод-

ження, автокосметики й експлуатаційних добавок до мастила та палива;

д) ДПС України розробити інструкцію, що однозначно визначить умови звільнення від сплати акцизних податків при експорті нафтопродуктів, і вимоги до документів, які надає платник податків для підтвердження обґрунтованості звільнення від сплати акцизів і податкових відрахувань при вивозі підакцизних товарів у митному режимі експорту за межі України.

Висновок. Нажаль окрема публікація не може повністю висвітлити всі елементи загальносоціального рівня протидії незаконному обігу підакцизних товарів, тому більш ґрунтовні наукові дослідження будуть проводитися автором у майбутньому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азаров М. Я. Все про податки : довідник / М. Я. Азаров. – К. : Експерт–Про, 2003. – 503 с.
2. Василик О. Д. Податкова система України : навчальний посібник / О. Д. Василик. – К. : Поліграфкнига, 2004. – 535 с.
3. Д'яконова І. І. Податки та податкова політика України : підручник / І. І. Д'яконова. – К. : Наукова думка, 2005. – 607 с.
4. Данілов О. Д. Акцизний збір / О. Д. Данілов, Є. А. Шевченко. – Ірпінь : Академія ДПС України, 2001. – 370 с.
5. Криминологія / под ред. А. И. Долговой. – М. : Изд. Груп. НОРМА-ИНФРА-М, 2005. – 339 с.
6. Голіна В. В. Попередження злочинності : конспект лекцій / – Х. : Укр. юрид. академія, 2001. – 37 с.
7. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] : Закон України від 02.12.2010 № 2755-VI. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
8. Про внесення змін до декретів Кабінету Міністрів України «Про податок на добавлену вартість» та «Про акцизний збір» [Електронний ресурс] : Закон України № 3630-12 від 19.11.1993 р. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3630-12>
9. Про державне регулювання виробництва і обігу спирту етилового, коньячного і плодового, алкогольних напоїв та тютюнових виробів [Електронний ресурс] : Закон України від 19.12.1995 р. № 481/95-ВР. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/481/95-%D0%B2%D1%80>
10. Про прийняття за основу проекту Закону України про внесення змін до Закону України «Про ставки акцизного збору на тютюнові вироби» [Електронний ресурс] : Постанова Верховної Ради України від 18.03.2009 № 1143-6. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1143-vi>.
11. Щодо застосування окремих норм Закону України «Про ставки акцизного збору на спирт етиловий та алкогольні напої» [Електронний ресурс] : Лист від Комітету Верховної Ради України з питань фінансів і банківської діяльності до Міністерства економіки та європейської інтеграції України, Міністерства фінансів України, Міністерства аграрної політики України, Державної податкової адміністрації України, Державної митної служби України від 15.07.2003 N 06-10/591. – Режим доступу : <http://ua-info.biz/legal/baseye/ua-stwprou.htm>
12. Противодействие преступности: Учебное пособие / Литвинов А.Н., Давыденко Л.М., Давыденко М.Л. и др. – К.: «Хай-Тек Пресс», 2011. – 200 с.
13. Закалюк А. Концептуальне бачення криминологічної ситуації в Україні та шляхів актуалізації криминології в українському суспільстві // Право України. 2009, № 7, - С. 13.